

Ефект Угоди про зону вільної торгівлі між Україною та ЄС на вітчизняний імпорт та експорт

Успішна реалізація національних інтересів України як учасника міжнародних економічних відносин є неможливою без активізації зовнішньої торгівлі та посилення національної конкурентоспроможності на міжнародних ринках. Розвиток міжнародних економічних відносин у форматі «Україна–ЄС» значною мірою представлений розширенням двосторонньої торгівлі України з країнами ЄС на основі торговельних преференцій, закріплених в Угоді про зону вільної торгівлі між Україною та ЄС і пов'язаних документах. Проте після п'яти років функціонування Поглибленої і всеосяжної зони вільної торгівлі між Україною та ЄС розширення подальшої співпраці вимагає ідентифікації ефектів від неї на національну економіку. У статті визначено наслідки Угоди про зону вільної торгівлі між Україною та ЄС на український експорт та імпорт з країнами-членами ЄС з використанням моделювання. Оцінка впливу проводилася через побудову чотирьох моделей: модель 1 – вплив асоціації на експорт товарів; модель 2 – вплив асоціації на імпорт товарів; модель 3 – вплив асоціації на експорт послуг; модель 4 – вплив асоціації на імпорт послуг. В результаті встановлено, що Угода не мала суттєвого значення для імпорту товарів та послуг з ЄС до України, що пов'язано з продовженням дії преференційних умов у формі попередніх ставок імпортного мита. Встановлено статистичну незначущість цього показника в моделях аналізу впливу Угоди про асоціацію на імпорт товарів та послуг з ЄС до України. Водночас встановлено вплив Угоди на активізацію експорту товарів та послуг до ЄС.

Ключові слова: зона вільної торгівлі; міжнародна торгівля; експорт; імпорт; зовнішня торгівля.

Актуальність теми. Глобалізаційні та інтеграційні тенденції в сучасному світі призводять до підвищення економічних ефектів не лише для фірм, але й для національних економік. Зокрема, поглиблення регіональної економічної інтеграції для України означатиме зниження бар'єрів для виходу на високо конкурентні європейські ринки. А зниження бар'єрів для українських виробників потенційно сприятиме не тільки нарощенню конкурентоспроможності, але й дасть поштовх модернізації національної економіки. Підписана Угода про асоціацію між Україною та ЄС передбачала зменшення тарифних та нетарифних обмежень, що мало б стимулювати економічну співпрацю між країнами. Найперший очікуваний ефект стосується обсягів імпорту й експорту між Україною та ЄС. У цьому випадку передбачалося збільшення їх обсягів через зменшення нетарифних бар'єрів і зниження митної вартості товарів. Разом з тим українські компанії зіткнулися з низкою перешкод від використання преференцій, наданих угодою, – необхідність сертифікації продукції та пошуку партнерів за кордоном. З огляду на це актуальним є аналіз ефекту зони вільної торгівлі на обсяг імпорту та експорту, що і є предметом дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Чу Б.Й. (2017) зазначає, що через поширеність транснаціональних корпорацій і глобальних ланцюгів створення вартості активізувалося прагнення СОТ до узгодженості та гармонізації регуляторних норм, хоча «переговори СОТ не продемонстрували особливого прогресу, а преференційні торговельні угоди стали головним інструментом досягнення лібералізації у міжнародній торгівлі протягом десятиліть, <...> включаючи не лише лібералізацію торгівлі товарами, але також інвестиції, послуги та багато інших аспектів торгівлі» [2]. ДіКапріо А., Пауліно А.У.С. та Соколова М.В. (2017) роблять висновок, що вплив регіональних торговельних угод (РТУ) на розвиток є непрямим – для країн з низьким рівнем доходу та найменш розвинених країн торгові угоди визначають національну торгову політику і, отже, мають прямий вплив на перспективи розвитку [3]. Зокрема, емпіричні результати їх дослідження показують, що там, де є двостороння преференційна торгівля та преференційна торгівля третіх сторін, регіональна інтеграція призводить до збільшення двосторонньої торгівлі, зменшення нерівності домогосподарств та збільшення ВВП на душу населення. На їх думку, вплив регіоналізації особливо сильний серед країн, що розвиваються в Азії. Водночас дослідники наголошують на отриманні вигід третіми сторонами, і ці вигоди різняться залежно від кластерів країн, що розвиваються.

Байер С.Л., Йотов Й.М. і Зилкін Т. [1] наголошують у своєму дослідженні (2019) на неоднорідності впливу зон вільної торгівлі (ЗВТ) на розвиток торгівлі й економічний розвиток країн-учасниць. Ними розроблено двоступеневий підхід щодо визначення детермінант часткових наслідків ЗВТ, що, окрім іншого, дозволяє прогнозувати наслідки майбутніх угод. У якості апробації вказані автори проаналізували та оцінили двосторонні ефекти 90 пар країн-партнерів (180 напрямів ефектів у двосторонній торгівлі).

Більш вузькою є предметна площина наслідків торговельної інтеграції, визначена В.Нгуйєн, Т.Хонг та С.М. Нгуйєн (2020). Вони використавши річні дані 2005–2017 рр. на основі вибірки 13 країн Східної Азії довели, що більша інтеграція торгівлі пом'якшить асиметричні потрясіння та матиме позитивний вплив на синхронізацію ділового циклу. Отримані ними дані також показали, що спільна монетарна політика та фінансова інтеграція позитивно впливають на ділові цикли, тому вчені пропонують країнам Східної Азії координувати торгівлю, грошово-кредитну політику та фінансові потоки для синхронізації ділових циклів. Зокрема, зосередитись на двосторонній торгівлі, а також на фінансовій інтеграції між собою, щоб отримати користь від інтеграційного процесу [5].

Кепаптсоглу К., Карлафтис М.Г., Тсамбула Д. (2010) систематизували емпіричні дослідження з моделювання міжнародної торгівлі протягом 1999–2009 рр. [4], зробивши висновок, що торгові угоди зазвичай широко аналізувались із використанням гравітаційних моделей (вони аналізують понад 15 дослідницьких кейсів торговельних потоків в інтеграційних об'єднаннях світу). При цьому переважно у всіх моделях як незалежні змінні використано показник ВВП та/або ВВП на душу населення, наявність РТУ, а також показники експорту, імпорту або двосторонніх торговельних потоків (переважно товарів). Тут слід вказати на інше дослідження. Не дивлячись на значну та зростаючу роль послуг у світовій економіці через їх вплив на прямі іноземні інвестиції, загальноекономічну продуктивність, цифрові технології, зв'язок, а також конкурентоспроможність виробництва та експорт (М.Рой, 2019), варто зауважити проблему вимірювання сектору послуг через об'єктивні причини значного тіньового сектору, неврахування окремих видів транскордонних послуг у торговельній статистиці. Для досягнення цілей цього дослідження використано під час моделювання офіційні показники експорту та імпорту товарів та послуг [6].

Аналіз зовнішньоторговельних оборотів України з ЄС здійснено авторами статті у попередніх роботах [10], де сформульовано напрями реалізації зовнішньоторговельної політики України.

Метою статті є визначення наслідків Угоди про зону вільної торгівлі між Україною та ЄС на український експорт та імпорт з країнами-членами ЄС.

Викладення основного матеріалу. Угода про асоціацію між Україною та Європейським союзом [9] є найбільшим міжнародно-правовим документом за всю історію незалежної України. У ньому прописано план реформ на наступні 10 років, які стосуються майже кожної сфери економічного та політичного життя. Сама Угода почала діяти на тимчасовій основі з листопада 2014 р., а Угода про поглиблену і всеосяжну зону вільної торгівлі між Україною та Європейським союзом – із січня 2016 р. За даними Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України це відкриває для українського бізнесу новий ринок з більше ніж 500 мільйонами потенційних покупців. Положення Угоди про поглиблену і всеосяжну зону вільної торгівлі (ПВЗВТ) переважно спрямовані на лібералізацію торгівлі товарами та послугами, поступове наближення й гармонізацію законодавства і нормативно-регуляторної бази. Одними з головних завдань під час роботи над створенням ПВЗВТ є:

- усунення ввізних мит на більшу частину товарів, що підлягають імпорту між Україною та Європейським союзом;
- спрощення системи виходу на ринок послуг з обох сторін;
- спрощення та прискорення процедур проходження експортних / імпортних операцій, а також зменшення їх вартості;
- гармонізація санітарних та фітосанітарних заходів, технічних регламентів.
- запровадження європейських правил у сфері державних закупівель;
- запровадження правил визначення походження товарів;
- посилення заходів щодо попередження контрабанди, шахрайства та інших правопорушень у сфері транскордонного переміщення вантажів;
- посилення заходів щодо захисту прав інтелектуальної власності з боку України.

Варто зазначити, що ще до створення ПВЗВТ у січні 2016 р. ЄС в односторонньому порядку створив для України режим автономних торговельних преференцій [7], скасувавши ввізні мита на більшість промислових товарів і товарів сільськогосподарської та харчової продукції, а саме на 94,7 % й 83,4 % відповідно від загального обсягу товарів, що імпортується ЄС з України. Діяли ці преференції з 2014 р., з моменту підписання Угоди про асоціацію, до набрання її чинності у 2016 р.

Якщо розглядати торговельно-економічне співробітництво України з Європейським союзом, то можна побачити, що ЄС є головним торговельним партнером України. За даними Державної служби статистики України [8] обсяг торгівлі товарами та послугами між Україною та ЄС у 2017 р. становив 44317,9 млн дол. США або 40,6 % від загального обсягу торгівлі України. Експорт товарів та послуг до країн Євросоюзу за період 2017 р. становив 20986,1 млн дол. США – це 38,9 % від загального показника експорту України. Обсяг імпорту з країн Європейського союзу становив 23331,8 млн дол. США (42,4 % від загального обсягу). Залишилось негативне сальдо, яке зменшилося порівняно з 2016 р. на 715,5 млн дол. США та становило 2 345,8 млн дол. США. Уже через два роки (у 2018 р.) з боку держав-членів ЄС основними торговельними напрямами українського експорту стали: Італія, Польща, Німеччина, Нідерланди, Угорщина, Іспанія. Імпортувала Україна найбільше з Німеччини, Польщі, Угорщини, Італії та Швейцарії.

Обсяг торгівлі послугами між Україною та ЄС у 2017 р. дорівнював 5985,2 млн дол. США (36,9 % від загального обсягу). Експорт послуг до країн Європейського союзу – 3452,7 млн дол. США або 32,2 %. Обсяг імпорту послуг з країн ЄС за 2017 р. сформувався у розмірі 2532,5 млн дол. США або 46,3 % від загального імпорту послуг в Україну. У торгівлі послугами між Україною та Європейським союзом залишається позитивне сальдо, яке збільшилося порівняно з 2016 р. на 336,9 млн дол. США та становило 920,2 млн дол. США.

Якщо проаналізувати дані з рисунка 1, то можна побачити, що у сфері торгівлі товарами між Україною та ЄС все ще залишається від'ємне сальдо, тобто Україна більше імпортує товарів з ЄС, ніж експортує до нього. Згідно з останніми даними Державної служби статистики України негативне сальдо торгівлі з ЄС за підсумками 1-го півріччя 2020 р. становить до -1 млрд дол. США. При цьому сальдо торгівлі товарами – -1,8 млрд дол. США, а сальдо торгівлі послугами залишається позитивним і становить 0,8 млрд дол. США.

Якщо переглянути дані за період від моменту підписання Угоди про ЗВТ (січень 2016 р.), то спостерігається поступове збільшення обсягів експорту товарів. Так починаючи з 2016 р. обсяг збільшився з 13,50 млрд дол. США до 20,16 млрд дол. США у 2018 р. А у 2019 р. експорт товарів в ЄС був на 6,8 % більший, ніж за той же період у 2018 р. Обсяг імпорту товарів з Європейського союзу порівняно з 2016 р. збільшився з 17,14 млрд дол. США до 23,22 млрд дол. США у 2018 р. У 2019 р. обсяг імпорту збільшився на 8,3 % відносно того ж періоду у 2018 р.

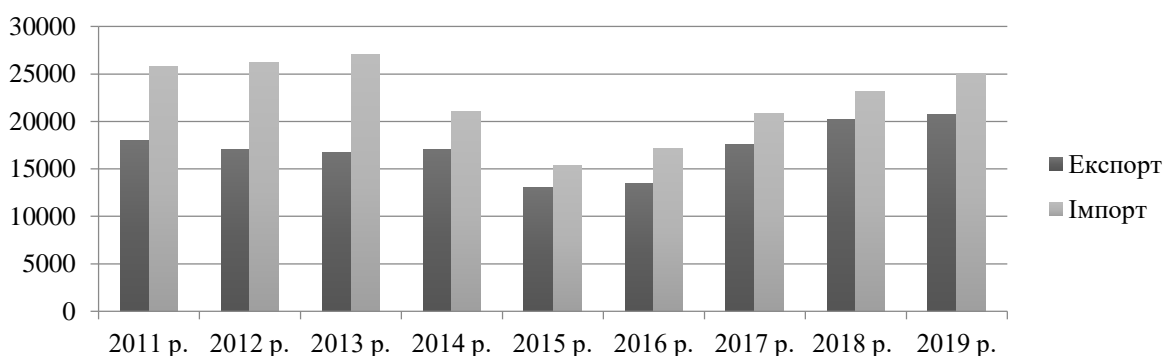

Рис. 1. Динаміка експорту та імпорту товарів Україною (з ЄС) за період 2011 – III квартал 2019 рр. (млн дол. США)

Дані, наведені на рисунку 2, свідчать, що у сфері торгівлі послугами Україна більше експортує послуги до Європейського союзу, і цей показник має висхідну динаміку починаючи з 2016 р. Таким чином, Україна має позитивне сальдо у розмірі 795,6 млн дол. США станом на 2018 р. За даними 2019 р. Україна перевищила обсяг експорту послуг до ЄС за відповідний період 2018 р. на 4,6 %. Імпорт послуг також має тенденцію до зростання починаючи з 2016 р.

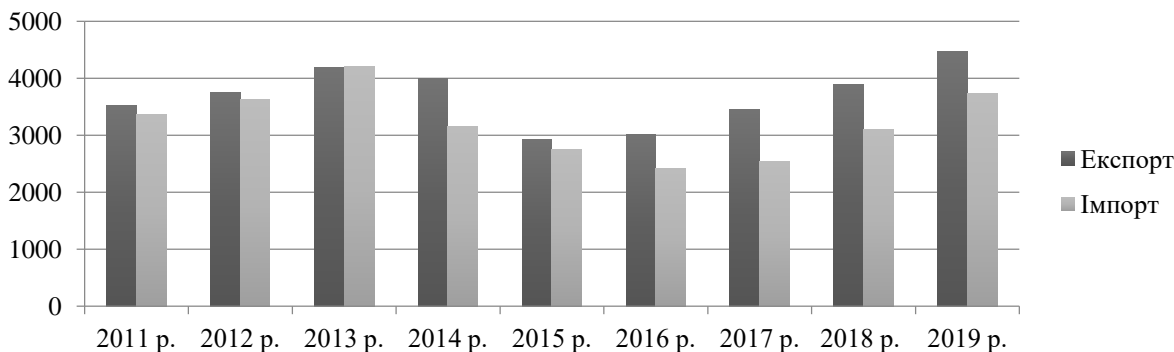

Рис. 2. Динаміка експорту та імпорту послуг Україною (з ЄС) за період 2011 – III квартал 2019 рр. (млн дол. США)

Для оцінки впливу Угоди про асоціацію на торгівлю України з ЄС було використано дані Державної служби статистики України про обсяг експорту та імпорту товарів і послуг між Україною та ЄС в період з 1996 по 2019 рр.

Угода про асоціацію почала діяти з 1 січня 2016 р., тому було створено фіктивну змінну «Agreement», яка позначала відсутність угоди про вільну торгівлю до 2016 р. та її наявність з 2016 р. Оцінка впливу проводилася через побудову чотирьох моделей:

Модель 1 – вплив асоціації на експорт товарів;

Модель 2 – вплив асоціації на імпорт товарів;

Модель 3 – вплив асоціації на експорт послуг;

Модель 4 – вплив асоціації на імпорт послуг.

Всі регресії були розраховані методом найменших квадратів. Результати протестованих моделей наведені нижче (табл. 1–4).

Таблиця 1

Model 1: OLS, using observations 1996–2019 (T = 24). Dependent variable: ExportGoods

	Coefficient	Std. Error	t-ratio	p-value	
const	10302,3	1206,41	8,540	< 0,0001	***
Agreement	7682,02	2955,09	2,600	0,0164	**

Mean dependent var	11582,67		S.D. dependent var	6032,882
Sum squared resid	6,40e+08		S.E. of regression	5395,237
R-squared	0,234991		Adjusted R-squared	0,200218
F (1, 22)	6,757847		P-value (F)	0,016361
Log-likelihood	-239,2489		Akaike criterion	482,4978
Schwarz criterion	484,8539		Hannan-Quinn	483,1229
rho	0,754138		Durbin-Watson	0,421694

Результати моделі свідчать про статистичну значимість показника наявності Угоди про асоціацію («Agreement»), оскільки значення p-value менше 0,05. Внаслідок діючої Угоди про асоціацію експорт українських товарів до ЄС збільшився на 7682,02 млн дол. США порівняно з відсутністю угоди.

Таблиця 2

Model 2: OLS, using observations 1996–2019 (T = 24). Dependent variable: ImportGoods

	Coefficient	Std. Error	t-ratio	p-value	
const	13978,0	1876,31	7,450	< 0,0001	***
Agreement	7564,26	4596,01	1,646	0,1140	

Mean dependent var	15238,67		S.D. dependent var	8697,247
Sum squared resid	1,55e+09		S.E. of regression	8391,125
R-squared	0,109628		Adjusted R-squared	0,069156
F (1, 22)	2,708768		P-value (F)	0,114011
Log-likelihood	-249,8487		Akaike criterion	503,6974
Schwarz criterion	506,0535		Hannan-Quinn	504,3225
rho	0,818035		Durbin-Watson	0,310894

Модель 2 показує вплив угоди про асоціацію на імпорт товарів з ЄС до України. Як бачимо, наявність угоди не є статистично значимим показником впливу на імпорт товарів з ЄС, оскільки значення p-value більше за 0,05. Тому можемо стверджувати, що збільшення імпорту з ЄС до України на 7564,26 млн. дол. США внаслідок підписаної угоди не є достовірними даними.

Таблиця 3

Model 3: OLS, using observations 1996–2019 (T = 24). Dependent variable: ExportServices

	Coefficient	Std. Error	t-ratio	p-value	
const	2202,80	280,536	7,852	< 0,0001	***
Agreement	1523,83	687,170	2,218	0,0372	**

Mean dependent var	2456,771		S.D. dependent var	1357,241
Sum squared resid	34628222		S.E. of regression	1254,596
R-squared	0,182687		Adjusted R-squared	0,145536
F (1, 22)	4,917467		P-value (F)	0,037224
Log-likelihood	-204,2400		Akaike criterion	412,4801
Schwarz criterion	414,8362		Hannan-Quinn	413,1051
rho	0,855933		Durbin-Watson	0,228346

Модель 3 показує вплив Угоди про асоціацію на експорт послуг з України до ЄС. В цій моделі показник наявності угоди про асоціацію має статистичну значимість – *p*-value менше 0,05, а отже можемо констатувати, що Угода про асоціацію забезпечила зростання обсягу експорту послуг до ЄС на 1523,83 млн дол. США більше порівняно із відсутністю такої угоди.

Таблиця 4

Model 4: OLS, using observations 1996–2019 (*T* = 24). Dependent variable: *ImportServices*

	<i>Coefficient</i>	<i>Std. Error</i>	<i>t-ratio</i>	<i>p-value</i>	
const	1829,89	305,452	5,991	< 0,0001	***
Agreement	1179,82	748,202	1,577	0,1291	
Mean dependent var	2026,521			S.D. dependent var	1409,475
Sum squared resid	41052405			S.E. of regression	1366,023
R-squared	0,101546			Adjusted R-squared	0,060707
F (1, 22)	2,486513			P-value (F)	0,129098
Log-likelihood	-206,2822			Akaike criterion	416,5644
Schwarz criterion	418,9205			Hannan-Quinn	417,1895
rho	0,872981			Durbin-Watson	0,203448

Модель 4 описує вплив Угоди про асоціацію на імпорт послуг з ЄС. У цій моделі наявність угоди про асоціацію не є статистично значимим показником, оскільки *p*-value більше 0,05.

Можемо зробити висновок, що Угода про асоціацію між ЄС та Україною має позитивний вплив на економіку нашої країни щодо збільшення обсягу експорту товарів та послуг до ЄС. При цьому Угода не має суттєвого значення для імпорту товарів та послуг з ЄС до України. Причина полягає в тому, що після вступу в дію економічного блоку Угоди 1 січня 2016 р., для України продовжували діяти преференційні умови у формі попередніх ставок імпортного мита, що було передбачено Угодою. Саме тому спостерігається статистична незначимість цього показника в моделях аналізу впливу Угоди про асоціацію на імпорт товарів та послуг з ЄС до України.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження дозволяє сформулювати висновки щодо ефектів від функціонування зони вільної торгівлі між Україною та ЄС. Насамперед зафіксовано позитивний ефект ПВЗВТ на активізацію експорту товарів. Вважаємо, що розширення експортованих товарних груп вимагатиме адаптації національного законодавства України до вимог ЄС щодо сертифікації вітчизняної продукції за європейськими стандартами. Це відкриває можливості так званого «промислового безвізу» для українських виробників. Проте вимагає розробки промислової політики України, що сприятиме активізації експорту більш технологічно складної продукції. Під час дослідження також встановлено, що на обсяги імпорту товарів та послуг з ЄС суттєвого впливу наявність угоди про ПВЗВТ не виявлено.

Список використаної літератури:

1. *Baier S.L.* On the widely differing effects of free trade agreements: Lessons from twenty years of trade integration / *S.L. Baier, Y.V. Yotov, T.Zylkin* // *Journal of International Economics*. – 2019. – Vol. 116. – P. 206–226 [Electronic resource]. – Access mode : https://www.econstor.eu/bitstream/10419/149261/1/cesifo1_wp6174.pdf.
2. *Choi B.Y.* Preferential Trade Agreements of China, Japan and Korea: Towards Deeper Integration / *B.Y. Choi*. – 2017 [Electronic resource]. – Access mode : https://think-asia.org/bitstream/handle/11540/10763/KIEPopinions_no103.pdf.
3. *DiCaprio A.* Regional trade agreements, integration and development / *A.DiCaprio, A.U.S. Paulino, M.V. Sokolova*. – UN, 2017 [Electronic resource]. – Access mode : <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/179226/1/adbi-wp770.pdf>.
4. *Kepaptsoglou K.* The gravity model specification for modeling international trade flows and free trade agreement effects: a 10-year review of empirical studies / *K. Kepaptsoglou, M.G. Karlaftis, D. Tsamboulas* // *The open economics journal*. – 2010. – Vol. 3, № 1 [Electronic resource]. – Access mode : <https://benthamopen.com/contents/pdf/TOECONSJ/TOECONSJ-3-1.pdf>.
5. *Nguyen V.T.H.* The Effect of Trade Integration on Business Cycle Synchronization in East Asia / *V.T.H. Nguyen, T.T.T. Hoang, S.M. Nguyen* // *The Journal of Asian Finance, Economics, and Business*. – 2020. – Vol. 7, № 8. – P. 225–231 [Electronic resource]. – Access mode : <https://www.koreascience.or.kr/article/JAKO202026061031608.pdf>.
6. *Roy M.* Elevating services: Services trade policy, WTO commitments, and their role in economic development and trade integration / *M.Roy* // *Journal of World Trade*. – 2019. – Vol. 53, № 6 [Electronic resource]. – Access mode : <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/195774/1/166318786X.pdf>.
7. Автономні торговельні преференції ЄС для України / Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.me.gov.ua/Documents/Download?id=9e0e3bad-23e2-477e-b623-a21ee88571a6>.
8. Географічна структура зовнішньої торгівлі України товарами / Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/zd/ztt/ztt_u/arh_ztt2021.html.

9. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони / Верховна Рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text.
10. Шиманська К.В. Аналіз зовнішньоторговельного обороту України в контексті функціонування зони вільної торгівлі з Європейським Союзом / К.В. Шиманська // Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія : Економічні науки. – 2016. – № 2. – С. 111–116 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vzhdu_econ_2016_2_17.

References:

1. Baier, S.L., Yotov, Y.V. and Zylkin, T. (2019), «On the widely differing effects of free trade agreements: Lessons from twenty years of trade integration», *Journal of International Economics*, Vol. 116, pp. 206–226, [Online], available at: https://www.econstor.eu/bitstream/10419/149261/1/cesifo1_wp6174.pdf
2. Choi, B.Y. (2017), «Preferential Trade Agreements of China, Japan and Korea: Towards Deeper Integration», [Online], available at: https://think-asia.org/bitstream/handle/11540/10763/KIEPOpinions_no103.pdf
3. DiCaprio, A., Paulino, A.U.S. and Sokolova, M.V. (2017), «Regional trade agreements, integration and development», UN, [Online], available at: <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/179226/1/adbi-wp770.pdf>
4. Kerpatsoglou, K., Karlaftis, M.G. and Tsamboulas, D. (2010), «The gravity model specification for modeling international trade flows and free trade agreement effects: a 10-year review of empirical studies», *The open economics journal*, Vol. 3, No. 1, [Online], available at: <https://benthamopen.com/contents/pdf/TOECONSJ/TOECONSJ-3-1.pdf>
5. Nguyen, V.T.H., Hoang, T.T.T. and Nguyen, S.M. (2020), «The Effect of Trade Integration on Business Cycle Synchronization in East Asia», *The Journal of Asian Finance, Economics, and Business*. Vol. 7, No. 8, pp. 225–231, [Online], available at: <https://www.koreascience.or.kr/article/JAKO202026061031608.pdf>
6. Roy, M. (2019), «Elevating services: Services trade policy, WTO commitments, and their role in economic development and trade integration», *Journal of World Trade*, Vol. 53, No. 6, [Online], available at: <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/195774/1/166318786X.pdf>
7. Ministerstvo rozvytku ekonomiky, torgivli ta sil'skogo gospodarstva, *Avtonomni torgovel'ni preferencii' JeS dlja Ukrai'ny*, [Online], available at: <https://www.me.gov.ua/Documents/Download?id=9e0e3bad-23e2-477e-b623-a21ee88571a6>
8. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrai'ny (2021), *Geografichna struktura zovnishn'oi' torgivli Ukrai'ny tovaramy*, [Online], available at: http://ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/zed.htm.
9. Verhovna Rada Ukrai'ny (2014), *Uгода pro asociaciju mizh Ukrai'noju, z odnijej' storony, ta Jevropejs'kym Sojuzom, Jevropejs'kym spivtovarystvom z atomnoi' energii' i i'hnimy derzhavamy-chlenamy, z inshoi' storony*, [Online], available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text
10. Shymans'ka, K.V. (2016), «Analiz zovnishn'otorgovelnogo oborotu Ukrai'ny v konteksti funkcionuvannja zony vil'noi' torgivli z Jevropejs'kym Sojuzom», *Visnyk Zhytomyr'skogo derzhavnogo tehnologichnogo universytetu*, Serija *Ekonomichni nauky*, No. 2, pp. 111–116, [Online], available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vzhdu_econ_2016_2_17

Шиманська Катерина Володимирівна – доктор економічних наук, завідувач кафедри цифрової економіки та міжнародних економічних відносин Державного університету «Житомирська політехніка».
<https://orcid.org/0000-0003-0375-5102>.

Наукові інтереси:

- міжнародна торгівля та проблеми її регулювання;
- цифрова трансформація економіки.

Бондарчук Віталій Вікторович – кандидат економічних наук, доцент кафедри цифрової економіки та міжнародних економічних відносин Державного університету «Житомирська політехніка».
<https://orcid.org/0000-0001-8156-0218>.

Наукові інтереси:

- проблеми міжнародної економіки;
- циклічність економічного розвитку;
- вплив монетарної політики на економічне зростання.

Стаття надійшла до редакції 07.05.2021.